

NR I 1994

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE
HALLAND
OCH
BLEKINGE

Landsarkivet i Lund

Ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och
Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Arkivarie Bengt Danielson, Lund, redaktör

Högskolelektor Gert Jeppsson, Lund

Docent Sten Skansjö, Lund

Landsarkivarie Anna-Christina Ulfspärre, Lund

Innehåll

	Sid.
Lars Larsson: De äldsta boplatsslämningarna i Sydsverige.	
Fynd och boplatser kring Finjasjön, norra Skåne	2
Anna Christina Ulfspärre: 1800-talets Trolleholm ur de underlydandes synvinkel	17
Birgitta Nilsson: Bonden som köpte ett slott	26
<i>Aktuellt om arkivaliskt</i>	30
Skånes arkivförbund – nytt centrum för skånska föreningsarkiv	

Information till läsekretsen

I och med detta häfte framträder Ale med nytt omslag och med ny undertitel. Det gamla omslaget, som utformades av Harry Kumlien, har nu gjort tjänst allt sedan det första häftet kom ut för över trettio år sedan. Ales utgivare anser därför att det kan vara befogat med en förnyelse. Det nya omslaget har komponerats av formgivaren Pontus Reuterswärd. En viss anknytning till den gamla utformningen har eftersträfvats. Den årliga färgväxlingen kommer att fortsätta, och tidskriftens format har bibehållits.

Vidare har namnet Skåneland i undertiteln bytts ut mot de tre landskapsnamnen. Det är numera inte så allmänt känt vilka landskap som ingår i Skåneland, och erfarenheten har visat att detta namn ofta ger upphov till missförstånd rörande det geografiska område, som vår tidskrift vill behandla.

Den lilla vinjetten återger det första tecknet – en f-runa – i den berömda runhandskriften av den medeltida Skånelagen. Symbolvärdet ligger i det förhållandet att denna lag under hela medeltiden och ända fram till 1600-talets slut var gällande i alla de östdanska landskapen, dvs. Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm.

Styrelsen för

Landsarkivet i Lund

De skånska landskapens

historiska och arkeologiska förening

De äldsta boplatslämningarna i Sydsverige Fynd och boplatser kring Finjasjön, norra Skåne

Av Lars Larsson

Arkeologiska institutionen, Lunds Universitet

De första förutsättningarna för mänsklig bebyggelse i vårt land efter den senaste istiden uppkom i Skåne, där inlandsisen började dra sig tillbaka för ungefär 14.000 år sedan. År 1960 undersöktes lämningarna från en boplatz vid Segebro i sydvästra Skåne, som visade sig vara ca 13.000 år gammal och som till för några år sedan var den enda kända boplatsen från detta tidiga skede. 1987 startades emellertid ett projekt, vars syfte var att finna fler lämningar efter Sveriges äldsta bebyggelse. I denna artikel presenteras projektets resultat. Människans invandring sätts i samband med de senaste rönen om fördelningen av land och vatten i Skandinavien under istidens slutskede. Den äldsta renjägar-kulturens relationer till motsvarande kulturer i Danmark och på kontinenten diskuteras. Vi får även en bild av de första invånarnas levnadsvillkor.

Inledning

Avsmältningsfasen efter den senaste istiden – den seneglaciala perioden – omfattar för Sydsveriges vidkommande tiden 14.000–11.000 år före nutid.¹ Perioden indelas geologiskt sett i flera understadier: Bølling, Äldre Dryas, Allerød och Yngre Dryas (Fig. 1). Stadierna Bølling och Allerød har uppkallats efter danska undersökningslokaler, medan benämningen Dryas baseras på det latinska namnet för fjällsippa – *Dryas octopetala*. Den preboreala perioden, 11.000–10.000 före nutid, inleder holocen – vår egen mellanistid.

Arkeologiskt sett ingår den seneglaciala perioden i senpaleolitikum – den senaste delen av den äldsta stenåldern. Genom landisens förändring av de ytnära jordlagren har vi inte några lämningar efter mänsklig bosättning i Sverige äldre än efter den senaste istiden. Det är mycket troligt att människor levt här tidigare, men än har inte några säkra fynd påvisats.

Isavsmältningen

När det gäller de seneglaciala förhållandena i södra Sverige, har det under de senaste två årtiondena bedrivits omfattande undersökningar inom ämnet kvartärgeologi. Detta har medfört att vi idag kan basera informationen om isavsmältningen samt växternas introduktion och vegetationens förändring på ett betydande antal undersökningspunkter runt om i södra Sverige.²

Den nordvästra delen av Skåne var den första delen av Sverige som blev isfri för mer än 14.000 år sedan, under Bøllingstadiet. I en sammanhängande sekvens smälter landisen upp till mellansvenska sänkan (Fig. 2). Under främst Bølling sker en mycket snabb avsmältning, vilken som mest beräknas till omkring 50 km per århundrade. Isavsmältningen upphör vid en kraftig temperatursänkning under Yngre Dryas för ungefär 13.000 år sedan, och i stället sker en mindre isframstöt. Först i slutet av Yngre Dryas för ungefär

11.000 år sedan förbättras klimatet så pass att isen börjar avsmälta från Mellan-sverige.

Pollenanalyser av lager på sjöbottnar inom sydvästligaste Sverige anger ett isfritt Bølling-stadium med vegetation bestående av en tundra som efterhand omvandlas till en stäpptundra med inslag av björk och sälg. Medan studiet av vegetationen antyder en gradvis temperaturhöjning, visar analys av skalbaggsrester, funna i sjöavlagringar, att södra Sverige varit utsatt för en markant temperaturhöjning under slutet av Bølling och början av Allerød för ungefär 14.000 år sedan (Fig. 1).³ En viss temperatursänkning under Allerød och ett mycket tydligt temperaturminimum under Yngre Dryas

finns belagt, liksom en påtaglig och snabb höjning vid övergången till postglacial tid. Den senglaciala perioden har således omfattat betydligt större klimatförändringar än vad som tidigare varit känt.

Av speciell betydelse för kunskapen om invandringen i Sydsverige av både djur och människor är de nya undersökningarna, som visar på stora och snabba förändringar av Östersjöbassängens utformning.⁴ Tidigare har man uppfattat södra Öresund som landbrygga under senglacial tid och därmed räknat med en obehindrad kontakt inom betydande delar av Sydvästskandinavien. De nya geologiska undersökningsresultaten visar på ett mycket mer invecklat förhållande mellan land och vatten.

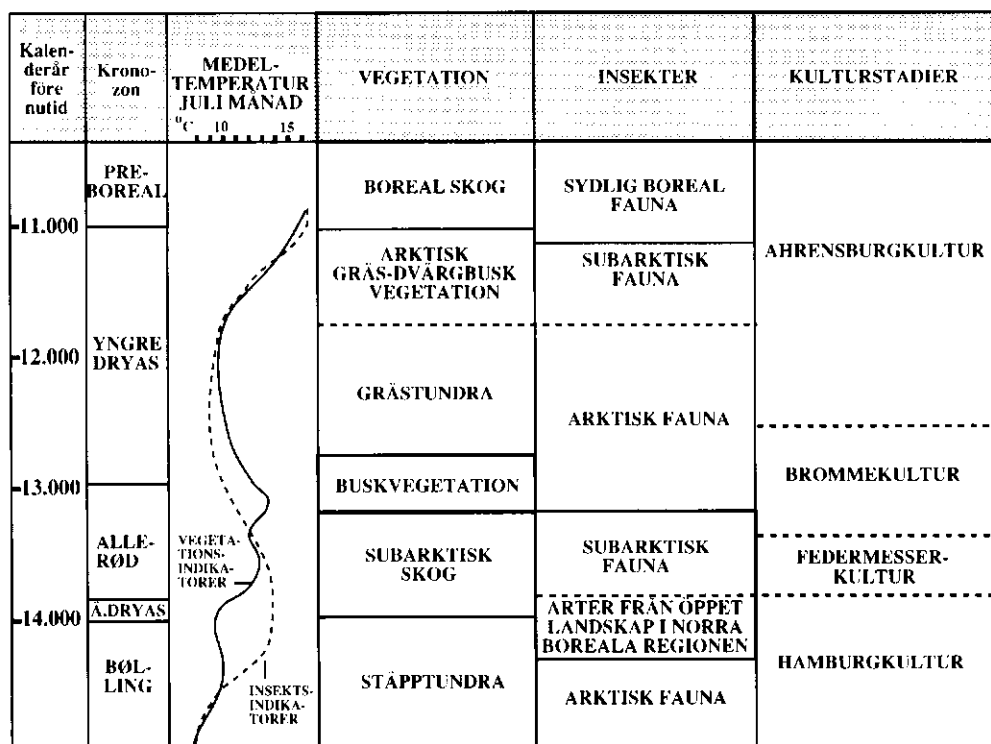

Fig. 1. Vegetationens utformning i sydvästra Sverige med utgångspunkt i pollenanalys respektive analys av insektsfynd. Märk de stora temperaturförändringarna under isavsmältningstiden. Den bland kulturstadierna omnämnda Federmesserkulturen har ännu inte påvisats i Sydsverige.

Ett utflöde av smältvatten från den Baltiska issjön genom Öresund fanns redan då Skåne blev isfritt. Ett fragment av en mammutbete är av speciell betydelse för att förstå invandringsförloppet. Datering av beten, som kommer från Lockarp i sydvästra Skåne, anger att mammut levde här för mer än 14.000 år sedan.⁵ Mammuten har tidigt kunnat invandra i Skåne, och vegetationen var då så omfattande, att den kunde skänka stora flockdjur lämplig föda.⁶

För något mer än 13.000 år sedan har isranden nått mellansvenska sänkan. Vattnet bryter igenom mot Nordsjön vid Billingen i Västergötland varvid Baltiska issjöns nivå på kort tid sänks med ungefär 10 m. Först då torrläggas södra Östersjön och en landbrygga bildas. Men detta tillstånd varar endast ungefär trehundra år. En kraftig klimatförsämring får landisen att avancera något och därvid täppa till utloppet vid Billingen varvid ett nytt ut-

lopp bildas genom Öresund. För omkring 11.300 år sedan, då landisen börjar dra sig tillbaka igen, uppstår åter ett utlopp vid Billingen med ett fall på ungefär 25 meter, och en andra fastlandskontakt bildas till danskt område.

En obehindrad förflyttning från det nuvarande östdanska området har således endast existerat under ungefär tre århundraden för 13.000 år sedan samt efter 11.300 år före nutid. I de andra skedena har ett mer eller mindre kraftigt utflöde av smältvatten funnits i Öresunds-sänkan och därmed försvårat eller tidvis möjligen förhindrat kontakter.

En årlig vandring av flockdjur, såsom renen, över Öresund kan under vissa av dessa perioder med ett kraftigt utflöde i Öresund helt uteblivit. Renen är en god simmare, men frågan är om den simmande eller vandrande på isen regelbundet har givit sig över ett brett utflöde.

Från små sjöar, flertalet s.k. dödis-

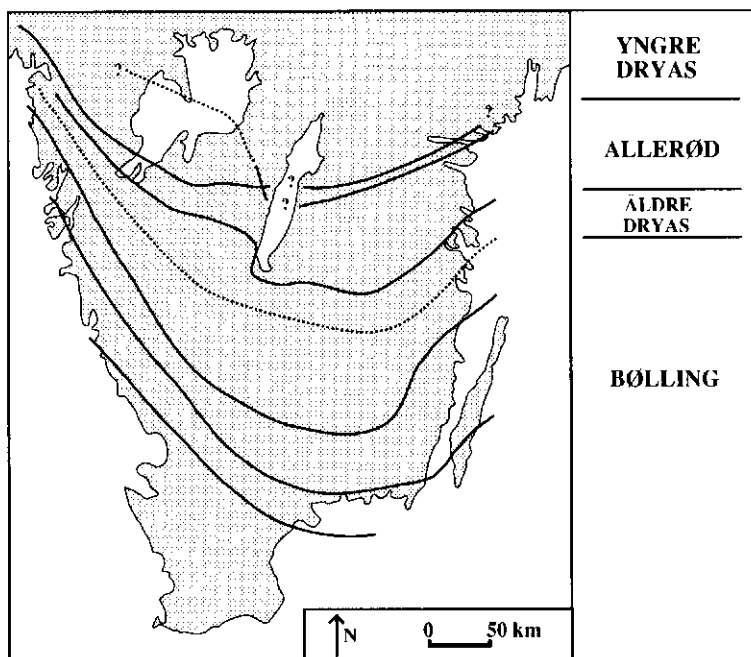

Fig. 2. Isavsmältningsförloppet inom södra Sverige.

hålor, i sydvästra Skåne finns ett betydande antal renfynd belagda. Flertalet utgör delar av renhorn. Sannolikt har hornen hamnat i vattnet vid fejning av hornen mot den träd- och buskvegetation som funnits runt vattenhållet. Ett stort antal renfynd har nu daterats med C14-metoden.⁷ Dateringsvärdena anger att renen fanns i Sydsverige under äldre Allerød och därför invandrat innan Öresund blev ett kraftigt smältvattensutflöde.

Under sen Allerød har det i sydligaste Sverige existerat en fauna motsvarande den i Östdanmark med jättehjort, älg, kronhjort och bäver, som kommit in över den nyetablerade landbryggan.

Den kraftiga temperatursänkningen under den efterföljande Yngre Dryas, då medeltemperaturen under sommaren på kort tid kan ha sjunkit så mycket som 8 grader, kan ha fått drastiska eller mer

troligt katastrofala följder för faunan. En temperatursänkning kombinerad med ett öppnande av Öresund har medfört ett totalt försvinnande av de flesta arterna. Renstammen kan ha utraderats eller kraftigt reducerats.

Det har funnits fysiska förutsättningar för att människan invandrat redan under mammutens tid och stannat kvar till för ungefär 13.000 år sedan. I och med den drastiska klimatförsämringen därefter har kontinuerlig bosättning öster om Öresund troligen försvårats eller omöjliggjorts. Människan kan ånyo ha invandrat för 11.300 år sedan då klimatet snabbt förbättrades och det åter uppstod landkontakt med nuvarande Östdanmark.

Men hur stämmer denna hypotes om människans närvaro i Sydsverige med de nya arkeologiska undersökningarna?

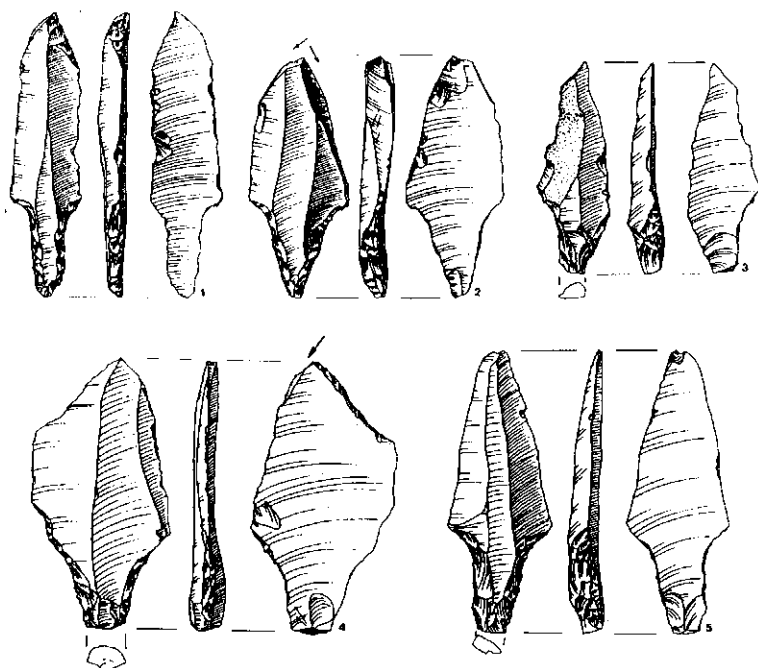

Fig. 3. Tängespetsar av Brommetyp från skånska fyndlokaler (1–2: Karlsro, Sövede sn och 3–5: Annavälla, Skurups sn). 1: 2.

Bebyggelselämningar

Fram till slutet av 1980-talet hade endast en svensk boplatz från senpaleolitisk tid blivit undersökt – Segebro i sydvästra Skåne – undersökt år 1960.⁸ Här framkom lämningarna efter ett kortvarigt läger. Fynden överensstämmer väl med dem från den ungefär 13.000 år gamla Brommekulturen, uppkallad efter en boplatz på mellersta Själland. Senare har enstaka fynd från Brommekulturen framkommit.

År 1987 startade projektet »Senpaleolitisk bosättning i Sydsverige». Målsättningen var att med olika metoder söka

efter Sveriges äldsta bebyggelse. Att det inte skulle bli någon enkel uppgift att spåra den senpaleolitiska bosättningen framstod klart. Antalet innevånare i Skåne har beräknats till ett par hundra-tal! Att boplatserna sällan tycks vara mer än 10 meter stora medför att de är ytterst svåra att finna. Att landskapet genomgått dramatiska förändringar sedan isavsmältningen, med bl.a. omfattande markerosion, försvårar naturligtvis också uppspårandet av boplatzlämningar.

I projektarbetet ingick bl.a. inventering med avsikten att insamla uppgifter om senpaleolitiska fynd, främst de rela-

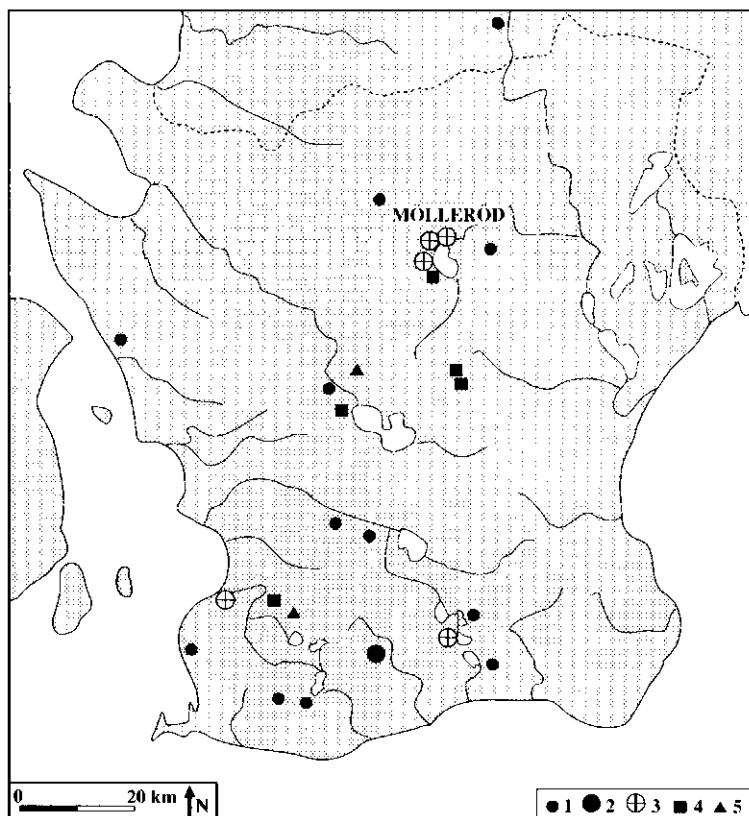

Fig. 4. Fynd av senpaleolitiska föremål i sydligaste Sverige. 1: enstaka fynd av Brommespets, 2: fyndplats för minst tre Brommespetsar, 3: undersökt boplatz från senpaleolitisk tid, 4: enstaka fynd av Ahrensburgspets samt 5: fynd av renhornredskap.

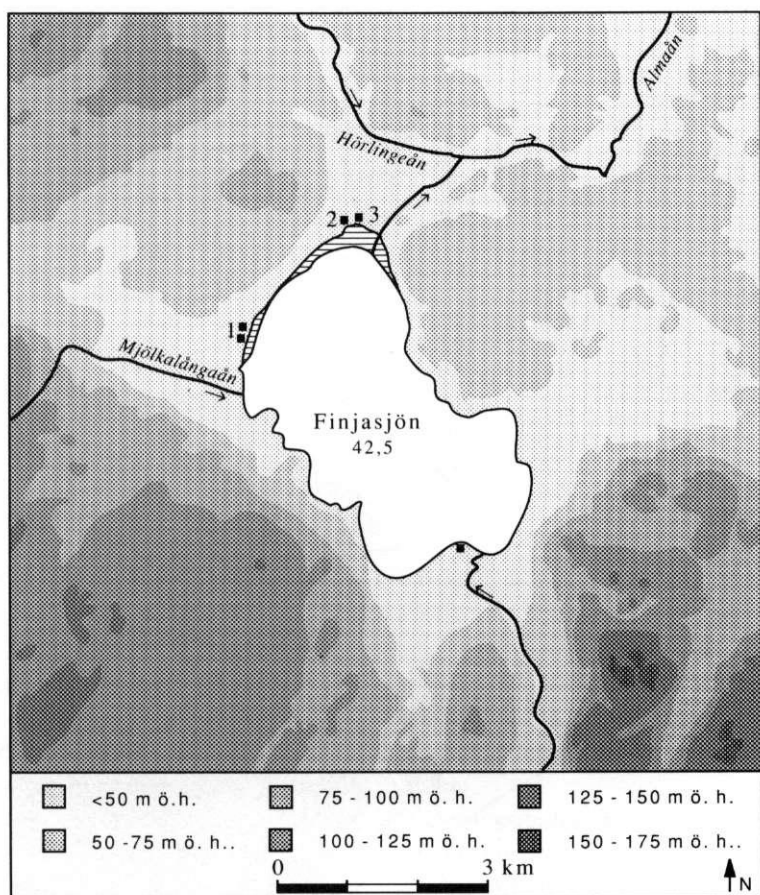

Fig. 5. Finjasjön med fyndplatserna markerade. 1: Finjamaden, 2: Vångamossen samt 3: Mölleröd. Det rasttrade partiet markerar områden torrlagda genom dränering under 1800-talet.

tivt lätt urskiljbara tångespetsarna av Brommetyp (Fig. 3). De tidigare kända fyndlokalerna för tångespetsar besöktes men resultatet var magert. Genomgång av museisamlingar har visat att det finns flera spetsar av Brommetyp som inte tidigare uppmärksammats. Tyvärr har dock flertalet så dåliga fynduppgifter att den exakta fyndplatsen inte har varit möjlig att återfinna.

Den insats som givit de bästa resultaten har varit att göra så många arkeologer som möjligt – såväl professionella som amatörer – uppmärksamma på fynd av

senpaleolitisk bosättning.

Kontakter med amatörarkeologer har därvid bidragit till de intressantaste nyfynden.⁹ Dessa har resulterat i att spridningsområdet för Brommekulturen, som tidigare endast omfattat sydvästra Skåne, utvidgats betydligt (Fig. 4).

Senpaleolitisk bosättning vid Finjasjön

Flera fynd av tångespetsar har framkommit i anslutning till den nordskånska Finjasjön (Fig. 4).¹⁰ Västsidan av Finjasjön, benämnd Finjamaden, är flack och under

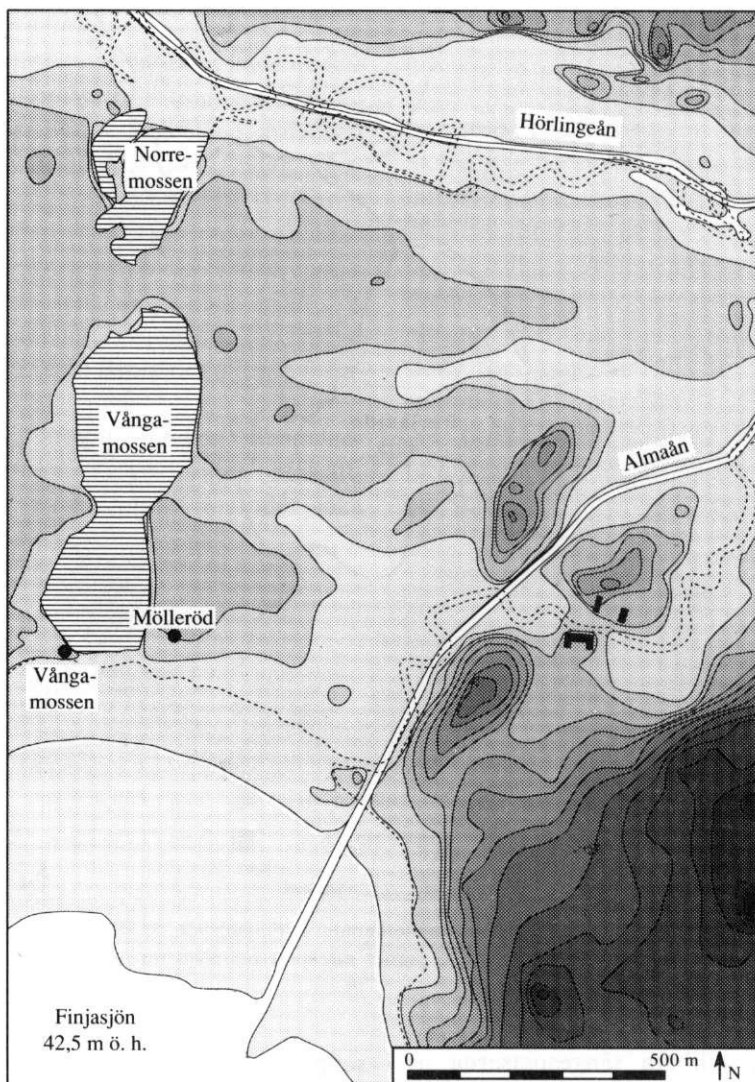

Fig. 6. Det norra strandpartiet av Finjasjön som visar de båda senpaleolitiska boplatserna Vångamossen och Mölleröd. Den streckade linjen markerar stranden före dräneringen och åarnas tidigare sträckning. De fyllda ytorna visar läget för större mossmarker under 1800-talet.

isavsmältningsfasen fanns här små sandiga förhöjningar omgivna av förgrenade tillflöden (Fig. 5). På minst tre av dessa sandiga områden har redskap påträffats, som anger att man använt dessa platser för kortvariga uppehåll under isavsmältningsperioden. Boplatsläget på en svag

sandig förhöjning i nära anslutning till en sjö kan med utgångspunkt i danska undersökningar betecknas som typiskt för denna period.

Under våren 1991 kom den arkeologiska undersökningen att inriktas på en sandig, svag förhöjning vid sjöns norra strand-

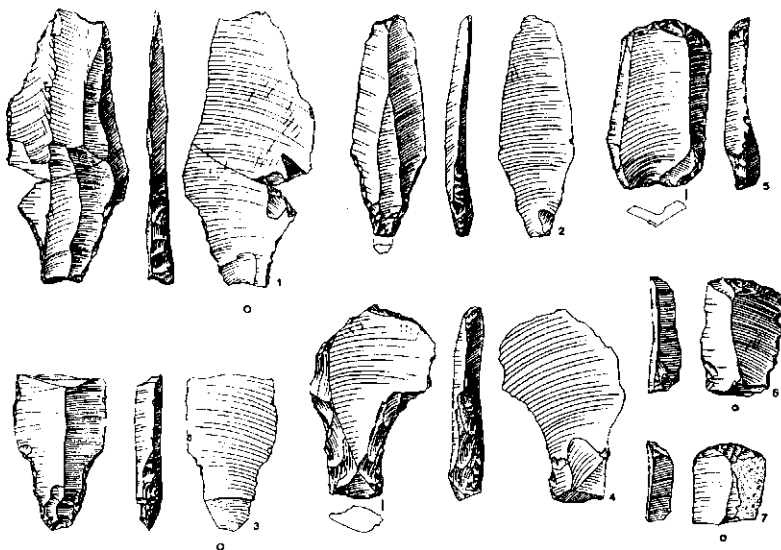

Fig. 7. Fynd från Vångamosséboplatsen. 1-4: tångespetsar samt 5-7: skrapor. 1: 2.

parti. Denna förhöjning utgjorde den sydligaste delen av ett område, som tidigare skadats genom anläggandet av en fotbollsplan. Före Finjasjöns sänkning under 1800-talet låg boplatsen, enligt en karta från 1820, i direkt anslutning till strandkanten. Boplatsen har legat på ett näs omgivet av vatten. Öster om fyndplatsen finns fortfarande en långsmal mossmark benämnd Vångamossen, som sträcker sig i nord-sydlig riktning (Fig. 6).

Vid den arkeologiska undersökningen, som kom att omfatta ett femtiotal kvadratmeter stort sammanhängande område, framkom ett fyndmaterial, som tillhör Brommekultur.¹² Samtliga föremål påträffades i den humushaltiga sand, som utgör ploggången. I samma skikt påträffades därtill föremål från betydligt senare delar av stenåldern.

Tidigare hade fyra fragment av tångespetsar av Brommetyp påträffats i markytan. Ytterligare nio framkom vid utgrävningen (Fig. 7). Med två undantag är de fragmentariska och utgör främst tånges-

partier. Bland skraporna från platsen har tre en sådan utformning, att de med största sannolikhet är av senpaleolitisk ålder.

Avslagsmaterialet från Vångamossen är mycket begränsat. Detta tyder på att någon omfattande flinthuggning ej ägt rum. Fyndsammansättningen anger att man här främst ägnat sig åt att skaffa om pilspetsar. Tångespetsarna är tillverkade av såväl sydvästskånsk senonflinta som Kristianstadsflinta. Kristianstadsflinta av den höga kvalitet, som här är representerad, förekommer främst i området norr om Kristianstad. Även inom Finjasjöns västra kant har tångespetsar av Brommetyp tillverkade av Kristianstadsflinta påträffats.

På minst tre platser har således tångespetsar av Brommetyp påträffats, vid Finjasjön, Vångmossen och det angränsande Mölleröd. Endast på en plats antyder fynden någon form av lägerplats, medan de övriga fyndförhållandena antyder mycket kortvariga uppehåll.

Fig. 8. Fyndplatsen vid Mölleröd sedd från sydöst med mossmarken i förgrunden. Flertalet senpaleolitiska föremål påträffades i närheten av de två buskarna i mitten av bilden. Backslutningen ned mot Vångamossen kan skönjas längst till vänster.

Mölleröd

I samband med utgrävningen vid Vångamossen uppmärksammades ett par ytfynd från en fyndplats på andra sidan mossen ungefär 200 m längre österut (Fig. 6). Fyndplatsen, benämnd Mölleröd, är belägen inom ett övningsfält för militären. Vid övning med tunga bandfordon hade grässvålen skadats och därvid hade bearbetade flintor blottats (Fig. 8). Platsen är sedan länge känd bland ortsbefolkningen för att man här funnit många flintföremål.

De två ytfynden är s.k. zinken vilket är ett karaktäristiskt redskap för Hamburgkulturen. Hamburgkulturen är välkänd inom stora delar av det kontinentala Nordeuropa. Den existerade under Bøllingfasen samt under en äldre del av Allerød och är därvid äldre än Brommekulturen. Zinken är en tysk beteckning för en speciellt utformad krumborr, som sannolikt använts vid bearbetning av horn och ben. Fynden var uppseendeväckande och

gav anledning till en mindre undersökning av platsen.

Fyndplatsen är belägen omedelbart öster om Vångamossen och omfattar en markant förhöjning av sand. I dag har den en högsta höjd på ungefär tre meter över omgivande marker. Sandbackens södra sluttning har enligt kartan från 1820 legat i direkt anslutning till sandzonen före sjöns sänkning. En tydlig strandlinje kan följas från sandbacken i nordöstlig riktning fram till Almaån ungefär 400 meter öster om dagens utlopp ur Finjasjön (Fig. 6). Med en låg tundravegetation torde sandbacken ha varit en lämplig utsiktsplats mot utloppet och området norr om detta, strandzonen mot sydväst och över mot Finjasjöns södra strand. Platsen har varit strategiskt väl vald, om man önskade få en uppfattning om djurens förflyttningar inom ett betydande område.

Tyvärr bidrog den arkeologiska undersökningen endast till att ett mindre antal föremål av paleolitisk ålder påträffades.

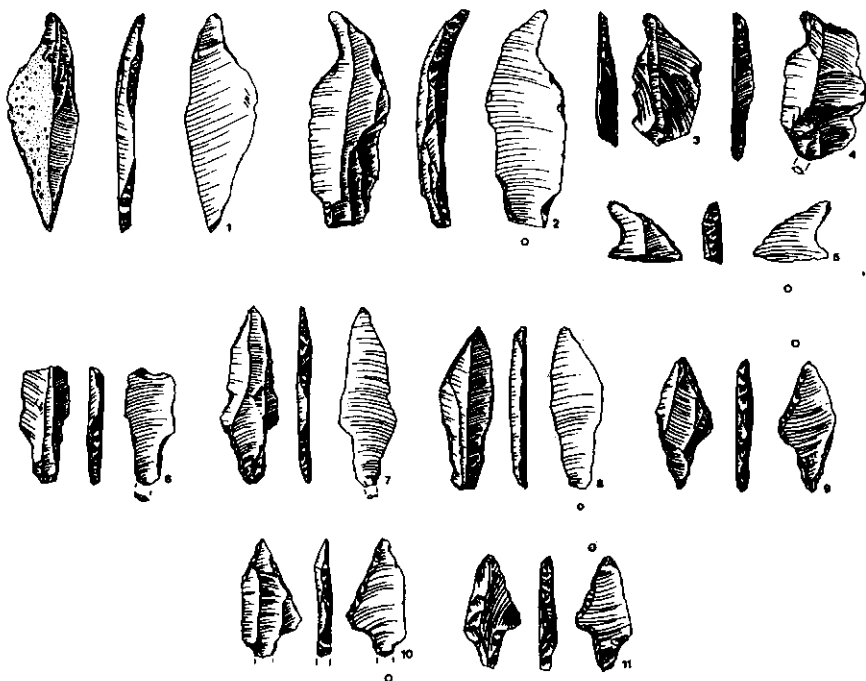

Fig. 9. Fynd från Mölleröd. 1-5 zinken och 6-11: tångespetsar. 1: 2.

Det begränsade materialet kom dock att något utvidgas genom nya ytfynd.

Sandbacken har varit använd som boplatz under en mycket lång tid. Enstaka fynd visar på bosättning under tidigmesolitikum, medan det helt dominerade fyndmaterialet har avsatts under Kongemosekultur och Ertebøllekultur under senmesolitikum.

Föremålen av paleolitisk ålder har påträffats inom en yta som omfattar ett par tusen kvadratmeter. Detta kan tolkas som lämningar efter flera kortvariga uppehåll. Det är dock inte uteslutet att föremålen avsatts vid en begränsad lägervistelse och sedan genom olika former av markerosion spridits ut.

Av zinken har sammanlagt sex exemplar påträffats (Fig. 9). För två zinken förekommer tillhugning, som anger att de använts som kombinationsredskap, vilket

också är ett för Hamburgkulturen vanligt förekommande drag. I det ena fallet finns en framretuscherad borrhets.

Av de påträffade tångespetsarna förekommer ett basparti, som genom sin tillhugning uppvisar likheter med spetsar från Hamburgkultur. Ytterligare två tångespetsar kan betecknas som Brommospetsar av gracil utformning.

Sammanfattningsvis omfattar fynden redskap som är typiska för Hamburgkulturen men också sådana som endast har vissa drag gemensamma med ett material från denna kultur.

Lämningarna visar inte på ett intensivt utnyttjande av området men väl på att man då och då passerade sjöns stränder och rastade där under en eller några få dagar.

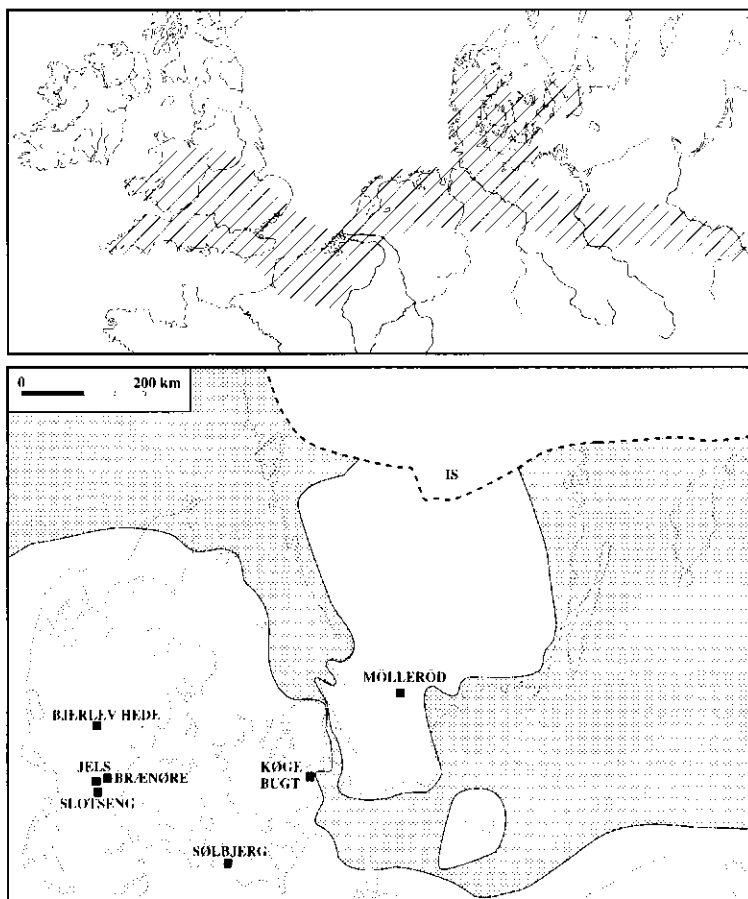

Fig. 10. Spridningen av Hamburgkulturen (från Bosinski 1987: Abb 119) och boplatser från Hamburgkultur i sydvästra Skandinavien.

Hamburgkultur i Sydskandinavien

Vår bästa kunskap om Hamburgkulturen kan vi hämta från just det område som givit kulturen sitt namn. Det var under 1930-talet som amatörarkeologen Alfred Rust genomförde omfattande undersökningar av boplatser vid en dalgång norr om Hamburg.¹¹ Rust kunde genom undersökningarna fastställa att minst två olika renjägarkulturer existerat under isavsmältningssfasen. Dessa kulturer benämnde han Hamburg- och Ahrensburgkultur, den senare uppkallad efter ett närbeläget samhälle. Redan vid sina undersökningar

kunde han fastställa att de båda kulturerna åtskildes av en något varmare period. Det är under denna period som Brommekulturen utvecklas i Sydvästskandinavien.

Under Hamburgkulturens existens kan det ha förekommit betydande förflyttningar av renfloccar, som kan ha omfattat danska och nordkontinentala områden. Detta kan vara ett skäl till att den materiella kulturen har haft en så likartad prägel över ett så stort område som från Wales i väster till Polen i öster och från Nordfrankrike i söder till Sydsverige i norr (Fig. 10).

I Sydvästskandinavien är Hamburgkulturen belagd på några få platser i Danmark, vilka omfattar södra Jylland och västra Lolland. Bland dessa är de båda lägerplatserna vid Jels de första belagda i Skandinavien.¹³ Vid undersökningen av boplatserna Slotseng, som är belägen 5 km från Jels, påträffades en lägeryta med ett material, som är mycket likt det från Jels (Fig. 10).¹⁴ I en dödishåla i dalen nedanför boplatserna påträffades horn och ben från ren samt ett zinkenliknande föremål. En C14-datering av horn från detta lager har givit ett värde, vilket motsvarar mitten av Bøllingtid. Vid Sølbjerg på västra Lolland har flera boplatser påträffats i anslutning till en i terrängen tydligt markerad sandbacke.¹⁵

Det östligaste fyndet från Hamburgkultur utgör flintföremål och skeletter, som uppmärksammats vid sandugning i Køgebukten. Ett renhorn med tydliga bearbetningsspår har nyligen daterats med C14-metoden och visat sig vara ungefär 14.000 år gammalt.¹⁶

Fyndet från Mölleröd innehåller former från Hamburgkulturen, men det finns också små men viktiga skillnader. Exempelvis är flertalet av krumborrens spetsar riktade mot vänster medan den bland nästan alla boplatserfynden från denna kultur har spetsen vänd mot höger. Därtill är krumborren från Mölleröd något grövre i utformningen än de från andra boplatser. Detta kan tyda på att föremålen framställs vid en tidpunkt då Hamburgkulturens traditioner försvagats och kontakterna med dess kärnområde delvis avbrutits. En rimlig datering borde vara den första delen av Allerød-fasen för något mindre än 14.000 år sedan.

För att belysa fynden ur ett större europeiskt perspektiv kan nämnas att den äldre delen av Hamburgkulturen är ungefär samtidig med de yngsta grottmålningarna i sydvästra Frankrike.¹⁷

I Mellan-europa finns samtidigt boplatser, där man på små och stora skifferplattor ristat in bilder på djur och människor lika naturalistiskt utformade som de på grottmålningarna.¹⁸

De första bosättarnas omvärld

Tiden för Hamburgkulturen framstår som en i flera aspekter märklig period. Den råa ytjorden blev först bevuxen med lavar och gräs, som bildade ett tunt humuslager, i vilket vissa träd och buskar senare kunde slå rot. Tundran omvandlades till en s.k. parktundra med dungar av småträd. Sommartemperaturen var endast ett par tre grader lägre än idag. I själva verket bör ett sådant klimat ha varit för varmt för de arktiska djuren. Under sommartid bör inte bara de arktiska djuren utan också människorna ha haft uppenbara svårigheter. Det är inte omöjligt att renar och andra djur under sommaren uppehöll sig så nära landisen som betet tillät för att finna svalka. Då Mölleröd först besöktes av människor har isranden legat ungefär 100 km norrut.

Andra för nutidsmänniskan märkliga förhållanden kan också ha existerat. Då landisen smalt hände det att den bröts upp i stora stycken s.k. dödis. Dessa stycken kom att delvis eller helt överäckas av jord vilket isolerade dem och hindrade dem från att smälta bort. De kan således ha legat kvar under århundraden. Småsjöar kan ha uppstått i tidigare till synes fast mark. Genom isens snabba avsmältning har stora smältvatenssjöar bildats. Ännu snabbare än de bildades, kan de ha försvunnit genom att den tillbakasmältande isen frilade lämpliga utlopp. Från en sommar till en annan kan således landskapet märkbart ha förändrats. Lägg till landhöjningar på upp

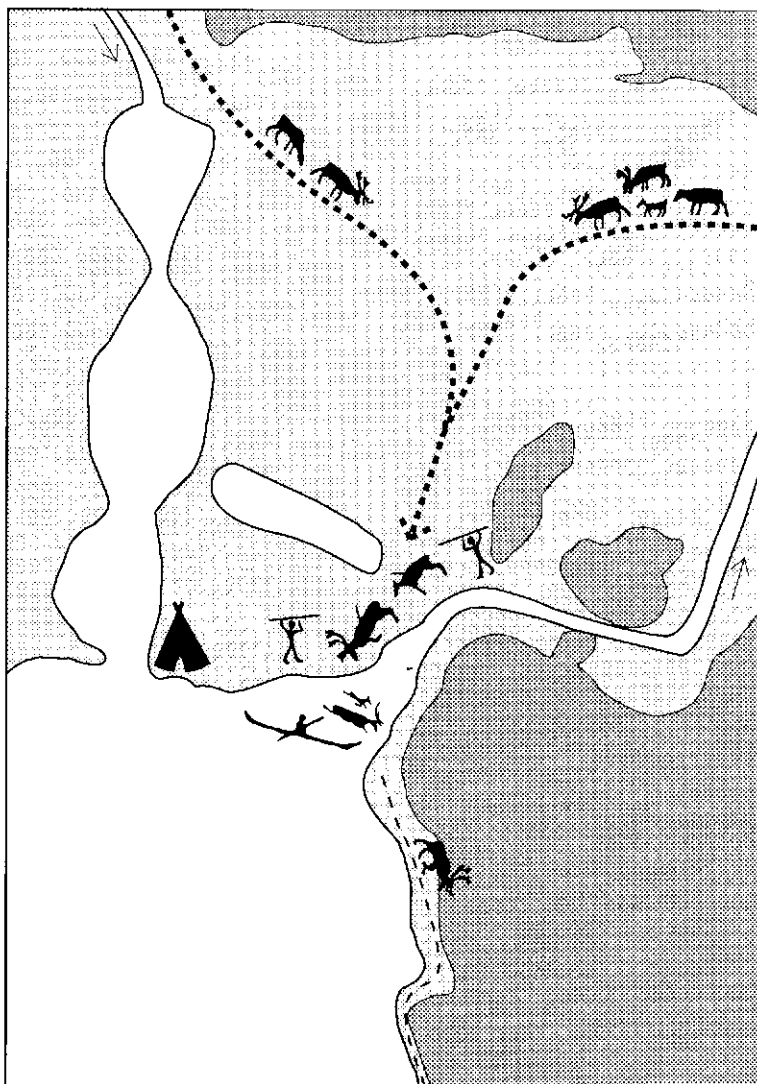

Fig. 11. Rekonstruktion av omgivningen kring lägret vid Mölleröd för knappt 14.000 år sedan. De mörka partierna markerar höjder, de vita är vatten. Hörlingeån har troligen haft ett utlopp i Finjasjön intill boplatsen. För att kunna fortsätta söderut (eller norrut) har renfloeken korsat vattnet vid Almaåns utlopp. Här har människorna kunnat angripa renarna på land och i båt med spjut, harpuner och klubbor.

till sju meter per århundrade, på grund av att den tunga landisen smalt bort, med åtföljande mycket kraftiga jordbävningar, så behöver man inte ta till särdeles mycket fantasi för att förstå att de första

människorna här uppe levde i en minst sagt föränderlig miljö.

Renjakten var den viktigaste utkomsten för dem som slog sig ner på sandbacken vid Mölleröd. Lägret var väl valt för denna

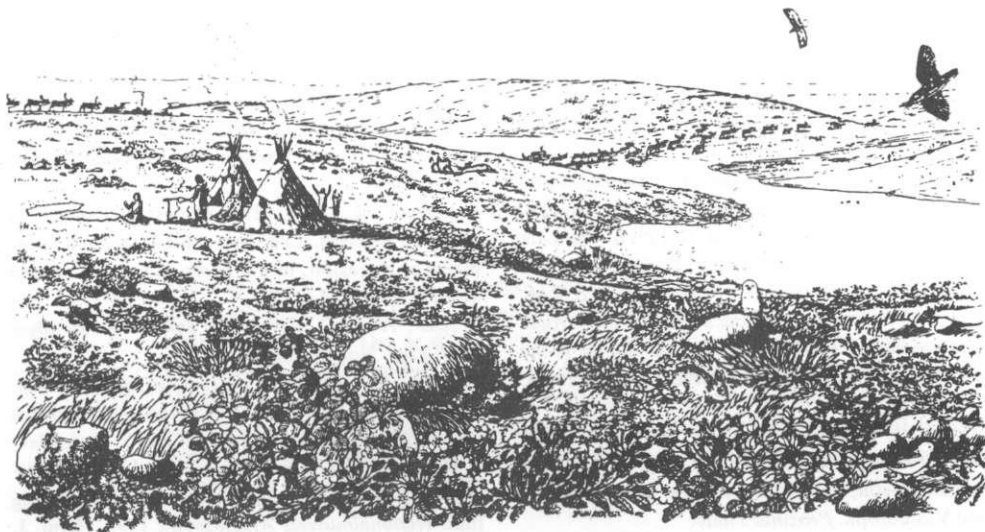

Fig. 12. Så här kan man tänka sig att ett renjägarläger vid Mölleröd såg ut för knappt 14.000 år sedan.

jaktform. Vångamossen var vid denna tid en djup ravin, som troligen stod i förbindelse med Norremossen (Fig. 6). Hörlingeån hade troligen ett helt annat lopp än idag med ett utlopp i Finjasjön genom denna ravin. Därvid bildades ett naturligt hinder för renflockarnas vandringsväg. Den vanligaste jakten var olika former av masslakt på renar, då de passerade förbi en å eller en smal dalgång (Fig. 11). Renhjordar drevs fram till passager – i detta fall Almaåns utlopp ur Finjasjön – där de lätt kunde nedgöras med kastspjut, eller ut i vattnet, där de kunde klubbas från lätta båtar. En sådan jakt medförde stora överskott. I torkat eller rökt renkött fanns viktig basföda under andra delar av året.

Under merparten av året uppehöll man sig vid kusten med dess rika tillfällen till jakt på sälar, valrossar, valar och isbjörnar samt fiske av lax och torsk. Detta gäller främst västkusten. Baltiska issjön var däremot mycket faunafattig.

Fynden från Mölleröd ger oss en vid-

gad inblick i renjägarnas värld, men man måste också betänka att detta är en ytterst suddig bild av dessa första invandrare.

Noter

¹ Samtliga åldersbeskrivningar är kalibrerade värden. Forskningsingenjör Göran Skog, Laboratoriet för C14-datering, Lunds universitet, har varit till stor hjälp vid omvandlingen av C14-värden till kalenderår.

² Berglund, B. & Rapp, A. 1988. Geomorphology, climate and vegetation in NW Scania, Sweden, during the Late Weichselian. *Geographia Polonica* 55. Björck, S., Berglund, B. & Digerfeldt, G. 1988. New Aspects on the Deglaciation Chronology of South Sweden. *Geographia Polonica* 55.

³ Lemdahl, G. 1988. *Palaeoclimatic and Palaeoecological Studies based on Subfossil Insects from Late Weichselian Sediments in Southern Sweden*. Lundqua Thesis 22. Lund.

⁴ Björck, S. & Digerfeldt, G. 1991. Allerød-Younger Dyas sea level changes in southwestern Sweden and their relation to the Baltic Lake development. *Boreas* 20. Björck, S. 1994. A review of the history of the Baltic Sea history 13.0 ka BP – 8.0 ka BP. *Quaternary International*. Professor Svante Björck, Kvartärbiologiska laboratoriet, Lund universitet,

har välvilligt ställt information och kartmaterial till förfogande.

⁵ Berglund, B. E., Håkansson, S. & Lagerlund, E. 1976. Radiocarbon-dated mammoth (*Mammuthus primigenius Blumenbach*) finds from South Sweden. *Borea* 5.

⁶ Larsson, L. 1991 a. Late glacial environment and Late Palaeolithic settlement in Southern Sweden. *Laborativ Arkeologi* 5. Larsson, L. 1991 b. The Late Palaeolithic in southern Sweden: Investigation in a marginal region. Barton, N., Roberts, A. J. & Roe, D. A. (eds.), *The Late Glacial in north-west Europe: human adaptation and environmental change at the end of the Pleistocene*. CBA Research Report no. 77. Oxford.

⁷ Liljegren, R. & Lagerås, P. 1993. *Från mammutstjäpp till kohage. Djurens historia i Sverige*. Lund.

⁸ Salomonsson, B. 1962. Sveriges äldsta kontakt med Västeuropa. *Proxima Thule*.

⁹ Jag vill framföra ett stort tack till Oltimo Andersson och Sven Persson som uppmärksammat mig på fynd av Brommespetsar.

¹⁰ Jag vill framföra ett stort tack till Ingvar Jönsson i Hässleholm, genom vars insatser de första boplatslämningarna från senpaleolitisk tid vid Finjasjön uppmärksammades. Hans insatser har varit mycket betydelsefulla vid det fortsatta sökandet efter den senpaleolitiska bosättningen. Till Lennart Carlie framföres ett stort tack för de insatser, som resulterade i att ett flertal senpaleolitiska boplatser uppmärksammades, och för hans viktiga fältinsatser i Finjaområdet. Arne Sjöström har varit en viktig medarbetare vid utgrävningarna vid Mölleröd liksom Johnny Bengtsson, Henrik Phil, Hans Gurstad Nilsson och ett betydande antal arkeologi-

studerande. Mätenheten vid Hässleholms kommun under ledning av Lennart Kristensson har varit till mycket stor hjälp. Erik Philip Sörensens fond för genetisk och humanistisk forskning, Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet och Kulturnämnden i Hässleholms kommun har bekostat projektarbetet.

¹¹ Larsson, L. 1994. The earliest settlement in southern Sweden. Late Palaeolithic settlement remains at Finjasjön, in the north of Scania. *Current Swedish Archaeology* 2.

¹² Rust, A. 1962. *Vor 20 000 Jahren. Rentierjäger der Eiszeit*. Neumünster.

¹³ Holm, J. & Reick, F. 1992. *Istidsjægere ved Jelsøerne. Hamburgkultur i Danmark*. Skrifter fra museumsrådet for Sønderjyllands amt 5. Haderslev.

¹⁴ Holm, J. 1992. Rendyrjægerboplader ved Slotseng – og et 13.000-årigt dødshul med knogler og flint. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1992. Holm, J. 1993. Settlements of the Hamburgian and Federmesser Cultures at Slotseng, South Jutland. *Journal of Danish Archaeology* 10 (1991).

¹⁵ Vang Petersen P. & Johansen, L. 1993. Sølbjerg – An Ahrensburgian Site on a Reindeer Migration Route through Eastern Denmark. *Journal of Danish Archaeology* vol. 10 (1991).

¹⁶ Se not 14.

¹⁷ Ucko, P. J. & Rosenfeld, A. 1967. *Grottkunst*. Stockholm. Bosinski, G. 1987. Die große Zeit der Eiszeitjäger. Europa zwischen 40 000 und 10 000 v. Chr. *Jahrbuch des römischgermanischen Zentralmuseums* 34.

¹⁸ Bosinski, G. 1992. *Eiszeitjäger im Newwieder Becken*. Koblenz.

1800-talets Trolleholm ur de underlydandes synvinkel

Av Anna Christina Ulfsparre

Landsarkivet i Lund

Skåne har icke utan skäl kallats Sveriges mest feodala landskap. De adliga storgodsens har under århundraden utgjort ett dominerande inslag i den skånska landskapsbilden och lantbruksekonomin. Det är därför av betydelse att flera av de viktigare godsens arkiv kunnat överföras till Landsarkivet i Lund, där de får en säker förvaring för framtiden och blir lättare tillgängliga för forskningen. I föreliggande studie visas hur villkoren för de underlydande – arrendatorer och torpare – kan belysas med hjälp av material från ett större godsarkiv. I centrum för intresset står frågan om i vilken mån dessa grupper deltog i framstegen inom jordbruket under 1800-talet.

Gunnar Fridlitzius diskuterar i sin artikel »Population, Enclosure and Property Rights» olika aspekter på och förklaringar till det skånska jordbrukets utveckling, främst under 1800-talet. Frågor som tas upp är bl.a. om det i utvecklingen av jordbruket fanns skillnader mellan självägande bönder och frälsebönder, om socknar med självägande bönder påverkades av enskiftet på ett annat sätt än socknar där storgods dominerade, om skiftena krävde en ökning av arbetskraften och vad befolkningsstillväxten betydde i bondesocknar jämfört med storgodsdominerade socknar. Han diskuterar vidare den ekonomiska utvecklingen inom jordbruket fr.o.m. 1820-talet, det genombrott som kom med 1830-talet och eventuella influenser från kontinenten.

En av dessa frågor – nämligen den om den ekonomiska utvecklingen för arrendatorer och torpare i ett frälsedominerat område – skall diskuteras med utgångspunkt i ett storgods, som har ett mycket välbevarat material för att belysa drift och arbete under 1800-talet.

Trolleholm inför skiftesreformerna

Godset Trolleholm är en av Skånes största egendomar. Det blev fideikommiss 1768 och ägdes vid detta tillfälle av Fredrik Trolle av Näs (Trollenäs). I början av 1800-talet hette ägaren Gustaf Trolle Bonde, en dotterson till Fredrik Trolle. Med Gustaf Trolle Bondes tillträde 1806 inleddes en expansiv och omvälvande period i godsets historia. Godset omfattade då 1832 $1\frac{1}{2}$ tunnland åker och 5357 $\frac{7}{8}$ tunnland äng. Huvuddelen av godsmassan låg i Torrlösa församling. För arbetskraften stod godsets underlydande – 143 åboar och 61 torpare – vilka var skyldiga att utföra dagsverken och körslor. Förutom detta s.k. hoveri skulle de underlydande också erlagga ett landgille till godsherren. Driften beskrivs vid denna tidpunkt som ineffektiv; de arbetsskyldiga var håglösa, hemmanen vansköttes och utkomsten var otillräcklig genom att produkterna var undermåliga. Endast på själva säteriet, i Ingelstorp samt på frälsehemmanen i Torrlösa och Vittskövle lades jorden i träda. På övriga hemmansdelar skedde detta inte, och avkastningen var utomordentligt ringa.

Excellensen greve Gustaf Trolle Bonde (1773–1855), från år 1806 innehavare av Trolleholms fideikommiss. Förutom genom sina insatser som lantushållare är han bemärkt genom sitt stora intresse för konst och litteratur. Han var en av sin tids mest betydande konstsamlare och mecenater.

Dessutom var åbyggnaderna små och dåliga, och åboarnas ägor var vanskötta och brukade i en vidsträckt samfällighet. Trolleholmsbönderna avvek i dessa avseenden troligen inte från andra Skånebönder. Samtida kritik (1816) hävdar att Skånebönderna under första hälften av 1800-talet använde föråldrade redskap, misskötte kreatur och ladugård etc.

I detta läge inledde Gustf Trolle Bonde enskiftesverksamheten. Med Maclean på Svaneholm som förebild indelades godset i farmer. För att planen skulle kunna genomföras, blev ägorna uppmätta och kartlagda. Växelbruk infördes överallt, vilket kan studeras i bevarade cirkulationstabeller. Delar av godset arrenderades ut och förblev skötta av arrendatorer och förvaltare ända fram till 1889, då Carl

Trolle Bonde bosatte sig på slottet. Hans båda företrädare Gustaf Trolle Bonde d.ä. och d.y. bodde dels i Stockholm dels på Sävstaholm, och vissa år besöktes över huvud taget inte Trolleholm. Att storgodsägare inte bodde på sina gods var en vanlig företeelse. De valde att bo på annat håll och göra korta sommarbesök på lantgodsen. Driften sköttes av förvaltare och tjänstemän. För arrendatorerna och torparna betydde detta att de under större delen av 1800-talet inte hade kontakt direkt med ägarna utan med mellanhänder.

År 1805 var invånarantalet i Torrlösa församling 1502 personer, och 50 år senare var det 2159. Fördelningen av männen på de olika kategorierna framgår av tabell 1.

1805 var de som inte benämndes bönder 417 st av en vuxen manlig befolkning på totalt 624, vilket betydde att nästan 70 % tillhörde en fattig underklass. 1855 var motsvarande siffror 460 av 661 dvs. också nästan 70 %. Någon förändring i levnadsnivån kan inte konstateras.

Stora förändringar i det skånska jordbruket ägde rum under 1800-talet, och inledningen gjordes med enskiftet. Frid-

Tabell 1. Män över 15 år i Torrlösa församling 1805 och 1855.

Benämning	1805	1855
Bönder på egna hemman	15	26
Bönder på andras hemman	91	54
Torpare	42	80
Stattorpare	—	22
Arbetsföra backstugusittare	79	—
Arbetsföra inhysemän	50	20
Åldrade bräckliga bönder och torpare som upphört med lantbruk	64	26
Bonddrängar	138	198
Gossar	44	82
Icke arbetsföra backstuguhjon	—	32

Källa: Statistiska tabeller för Torrlösa församling.

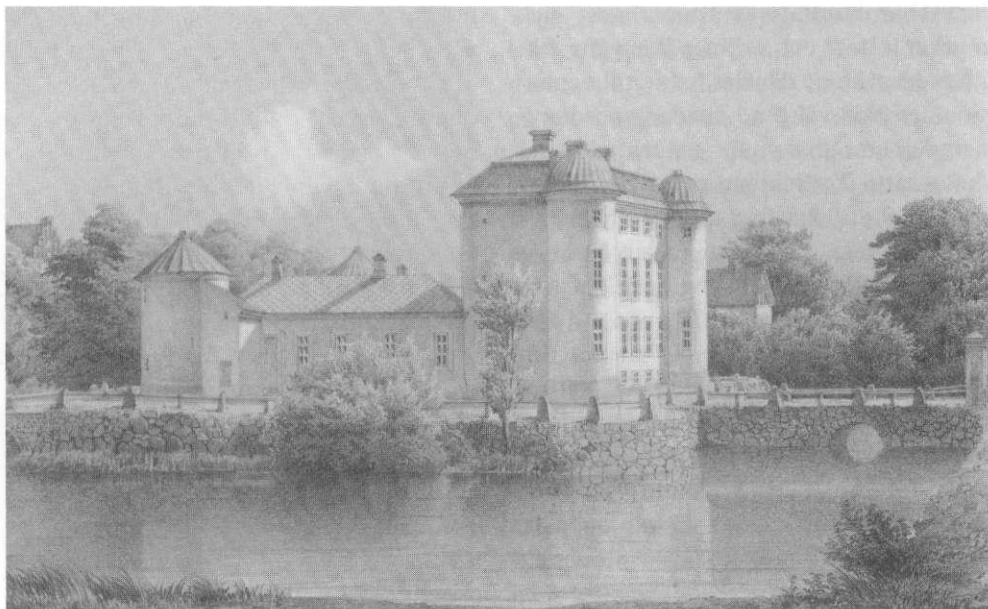
lizius har konstaterat att enskiftet gick mycket fortare och var mer framgångsrikt i bondesocknar, där det ledde till expansion och ökat välbefinnande, medan godsdominerade områden inte utvecklades på detta sätt. Trolleholm var i början av 1800-talet ett lågavkastande och föga välbefinnande gods. Det var indelat i säteridelen, slättbodelen, skogsbodelen och strögods. Slättbogodsen låg alla i Torrlösa socken. Husen var vid denna tidpunkt synnerligen påvra, åker och äng låg i tegskifte och tegarna byttes årligen mellan åboarna. De stora fäladsmarkerna brukades samfällt. Några kontrakt fanns inte, och åboarna visste inte hur länge de fick bo kvar. Byten förekom ofta, och många avstod från arrendet med förbehåll för undantag, som då kom att belasta efterträdaren. Hoveriet var drygt med plöjning, harvning, sådd, skörd, arbete i skogen, körslor, stängsel- och dikesskyldigheter, biträde vid jakt och fiske m.m. Till allt detta kom att de skulle betala ett – visserligen ringa – landgille. Armodet var stort. Det egna bruket räckte inte ens till brödfödan, utan man måste köpa säd och utsäde. Folk kom till herrgården för att arbeta utan att ha fått något att äta på morgonen. Det var lång väg till arbetet, och den tillryggalades naturligtvis till fots. Arbetet började kl 5 på morgonen och slutade vid 8 på sommaren; på vintern följde man solens upp- och nedgång.

Av betydelse för möjligheten att genomföra förändringar och förbättringar inom jordbruket var också det förhållandet att kreditväsendet var mycket utvecklat i början av 1800-talet, och det var svårt att låna pengar. För Gustaf Trolle Bonde d.ä. gällde att han måste lämna pant för sina lån, fastän de skulle användas för egendomens upprustning. Det var dessutom mer komplicerat att pantsätta

fideikommisssegendom än annan egendom.

Ett exempel på hur samtiden kunde bedöma Gustaf Trolle Bondes reformverksamhet finner vi i en panegyrisk berättelse, som inlämnades till Malmöhus läns hushållningssällskap 1837. I inledningen konstateras att »fattigdomen var allmän, upplysningen ringa, och liknöjdhet hade intagit allmogens sinne», att åboarna och torparna »gingo samtliga i ett slags slaveri och uträttade ändå ringa», att »eländet var ofta stort, – okunnigheten ännu större, och därför vore förbättringar svåra att införa». Men genom Gustaf Trolle Bondes verksamhet hade bönderna blivit arrendatorer och »befriade från den eländiga hoveriskyldigheten, vilket haft till påföljd, att de kunnat ägna sin omsorg åt bruket av sina hemman och förbättringar därvid, och följden av allt detta är en allmän välmåga, känsla av självständighet och sinne för annat än blott dagens behov». I slutet av rapporten omtalas att produktionen »årligen ökats, så att den ädle ägarens syftemål att, i bredd med ökandet av egna inkomster, bereda underhavandes välbefinnande, fullkomligen blivit realiserat», att flera skolhus byggts och att det finns tillräckligt med fattigförsörjningsanstalter samt att »ett spannmåls-låne-magasin gör godsets underhavande mycket gagn». Kostnaden för reformverksamheten uppgavs år 1828 ha utgjort 129.942 riksdaler.

När enskiftet inleddes med slättbogodsen skiftades först Vittskövle by (både frälse och krono) år 1807, därefter Gryttinge 1822, Torrlösa 1825, Östraby 1831 och Visstofta 1851. Farmer inrättades; i Vittskövle blev det 7 stycken, i Gryttinge 15 och i Torrlösa också 15 stycken, vilka alla utarrenderades med 30-åriga kontrakt.

Trolleholm vid 1800-talets mitt. Ur Skånska Herregårdar av F. Richardt och G. Ljunggren.

Villkoren i de första arrendekontrakten

Efter enskiftet kunde arrendekontrakt generellt se ut som följer (gäller 1830-talet).

Arrendet erlades i spannmål, som åbon skulle leverera före februari månads utgång till en plats inom 5 mils avstånd från Trolleholms gård. Från 1835 kunde åbon få lösa spannmålsarrendet med penningar, under förutsättning att han anmält detta på gårdskontoret före föregående december månads utgång. Värderingen grundades på medelvärdet av de senaste 10 årens markegångspriser i länet plus 16 skilling bancos förhöjning per tunna. Arrendebetalning med penningar förekom emellertid i liten utsträckning, vilket enligt jordägarens åsikt berodde på att det var en gammal och inrotad praxis på godset att räkna ut arrendena i spannmål. Först kontrakt från 1901 angav arrendesumman i pengar.

Enligt lag skulle de åbyggnader och

stängsel, som fanns på hemmanet, hållas i ordning. Åboarna var även skyldiga att underhålla själva säteriets stängsel. Yttre rågångsstängsel till nyanläggning och underhåll skulle delas av alla.

Åbon var ålagd att utan ersättning vid budning utgöra s.k. äckor (transporter) eller resor med ett par hästar och tjänligt åkdon, dock inte längre än 9 mil från Trolleholms gård. Likaså skulle åbon vid påfordran transportera tegel från gårdens tegelbruk till anvisad plats mot en skjutsleja. Utan ersättning skulle han hjälpa till med att fälla sågtimmer och fotträd och köra fram detta till herrgården eller sågen. Vid olyckshändelse eller brand skulle åbon göra nödvändiga äckor och resor.

Varje åbo skulle, sedan han fällt och huggit upp, lägga upp 5 famnars ved ur gårdens skogar. Kvistar och s.k. kvas fick han behålla. Olovlig skogsavverkning var belagd med böter enligt »skogsförbudet».

Åbon var ålagd att anlägga en trädgård, försedd med fruktträd enligt cirkulationstabellens föreskrift. Hemmanets yttre och inre rågångar skulle antingen förses med stengärde eller med jordvallar, och längs med båda skulle stångpilar planteras. Detta arbete skulle vara fullgjort inom de första 9 åren. För detta fick man ersättning.

Åbon erhöll till bränsle en utvisning på 10 lass torv, 2 lass bok eller björk till s.k. gagnvirke och 1 lass ved till malttorkning. Till byggnadsreparationer erhöll han en utvisning i skogarna av s.k. undertimmer, som han skulle köra till sågen och därifrån till hemmanet. På fäladen lämnades bete för vinterfödda kreatur på obestämd tid.

Kontraktet kunde inte överlåtas. Obehöriga personer fick inte hysas. Alla undantag skulle åbon stå för. Åbon hade företrädesrätt till nytt arrende, såvida han skött sig, dvs. inte brutit mot någon av kontraktets paragrafer.

Torpkontrakten

Enligt en dagsverkslista från 1830 fanns det i Torrlösa 55 torp, och dessa skulle göra 6589 karldagsverken, 477 dagskörslor, 51 ridäckor och lika många oxäckor, 37 potatishoverier och 104 spånader. Dessutom tillkom trädgårdsdagsverken, vilka skulle fullgöras med 398 karldagsverken, 304 kvinnodagsverken och 65 hantverksdagsverken.

Hoveriskyldigheten för en torpare enligt 30-årskontrakt ingångna 1831 gällde för torp, vilkas areal kunde variera mellan ungefär 2 och 14 tunnland. När skyldigheterna för de olika torpen skulle räknas ut, tog man emellertid hänsyn till variationer i jordens kvalitet. Jorden bedömdes efter en sexgradig skala, och alla

arealer omräknades till tunnland av »sexgradig beskaffenhet» för att bli jämförbara. Till grund för arbetsskyldighet låg vanligen en uppskattad areal på 1 till 4 sexgradiga tunnland. Tillgång till mulbete ingick i arrendet.

Torparen på ett litet torp, Bialitt nr 2, skulle varje år göra 26 manliga dagsverken och 2 dagskörslor per sexgradigt tunnland. Av dessa dagsverken skulle de flesta utföras under juli–september. Den Bialitt-torpare, som fick kontraktet 1831, avsåde sig rättigheten redan 1833 förbärande dålig hälsa. Efterträdaren dog 1839, och änkan lämnade torpet 1841 till nästa torpare. Ett nytt kontrakt tecknades 1861, och liksom förut skulle torparen göra 52 manliga dagsverken, dvs. 26 för varje uppskattat tunnland. (Märkligt nog anges det uppskattade antalet tunnland till ett!). Inga dagskörslor skulle utgå. Dagsverkena skulle fördelas som förut med en större insats under juli–september.

1870 var arbetsskyldigheten nedsatt till 35 karldagsverken och 6 kvinnodagsverken, för männen ett i veckan så långt de räckte. 1878 var det första gången man löste dagsverksskyldigheten med pengar, och de 35 karldagsverkena motsvarade då 47 kronor och 90 öre. 1881 års kontrakt talade fortfarande om mandagsverken (52 st), kvinnodagsverken (8 st), spånad av tågor (2 st), vägunderhåll (ca 41 alnar) men med en avlösning av dagsverkena mot 75 kronor och 60 öre. Det sista kontraktet under århundradet innehåller inte någon dagsverksskyldighet utan fastställer en arrendesumma på 100 kronor för torpet, vars areal då angavs till 14 1/2 tunnland eller ca 7,16 hektar.

Utvecklingen för arrendatorerna under 1800-talet

Åren efter skiftets genomförande och arrendekontraktens tecknande var fyllda av bekymmer. Den svåra missväxten 1826 och flera dåliga skördar under 1830-talet medförde att arrendena inte kunde uppfyllas. Likaså gick det inte att genomföra den förändring i odlingen, som cirkulationstabellerna stipulerade. I Torrlösa by medgavs en avskrivning av arrendena med 65 % år 1826, och under hela 1830-talet nedsattes arrendena regelmässigt med 20–25 %. Först 1848 kan man se en förändring till det bättre; då blir nedskrivningarna selektiva för enskilda arrendatorer och torpare, och så fortsätter det att vara fram till slutet av 1800-talet med undantag för missväxtåret 1868.

Av cirkulationstabeller och uträkningar över avkastning, arrendets storlek i förhållande till avkastningen samt avkortning (= arrenden som sattes ned) framgår att t.ex. 1837 var ett utomordentligt krisartat år och att det framför allt var slättbogodsets arrendatorer och torpare som var utsatta. Skogbogodsets brukare klarade sig bättre. Cirkulationen var uppdelad på gården och kunde 1831–1836 se ut som följer: 1831 sommarkörning med gödning, 1832 vintersäd vari klöver sås på en del, 1833 klöver, potatis och trind säd, 1834 korn, vari sås timotej och vitklöver, 1835 bete och slutligen havre 1836.

Utvecklingen för brukare under Trolleholm kan illustreras av några arrendekontrakt.

Brödåkra 1 och 2 brukades av två åboar i var sitt hus, och de räntade lika; förutom den vanliga hoveriskyldigheten erlade de 2 riksdaler och 18 skilling riksmünt samt 7 lispund smör, vilket värderades till 16 skilling banco per lispund. 1829 års kontrakt bestämde arrendeavgiften

för de första fem åren för vardera åbon till 3 tunnor och 10 $\frac{1}{2}$ kappor spannmål, för de därpå följande fem åren 6 tunnor och 12 $\frac{1}{2}$ kappor och för de sista 20 åren 8 tunnor och 11 $\frac{1}{4}$ kappor. På den ena brukningsdelen bodde två familjer, den ena på 4 personer och den andra på 7 personer. Den andra brukningsdelen hyste en familj på 4 personer samt en inhysefamilj på 4 personer. 1859–1882 var arrendet för vardera delen 14 tunnor och 18 kappor spannmål jämte 32 riksdaler och 50 öre i arbetslösen. Husen brann ner 1853 men byggdes upp igen, och de nya husen insynades 1857.

Ramstorp 1 A var ett skogbohemman på 83 tunnland och 8 kappland, som efter verkställd uppskattning omräknades till 36 tunnland, samt skogsbevuxna backar och ängar, vilka uppskattades till 36 tunnland och 4 kappland av sexgradig beskaffenhet. Därtill kom fälads- och betesmark, som uppskattades till 9 tunnland och 16 kappland. Kontraktet 1829 föreskrev som arrendevillkor (för Hans Lilja) 4 tunnor spannmål för de första åren, 7 tunnor för de följande fem samt 15 tunnor och 1 $\frac{1}{4}$ kappor för de sista 20 åren. Ramstorp beboddes 1830 av tre familjer, varav en var Hans Liljas. 5 år senare är han och hans familj antecknade som inhyser. 1830 hade Liljas svärson Per Pålsson trätt till, men han dog 1832. Änkans nya man Ola Åkesson fick kontraktet 1832 men blev av med det p.g.a. olovlig avverkning. 1835 fick Bengt Jönsson kontraktet, som han behöll till 1859. Han efterträddes av sin son, som innehade det till 1882. Villkoren under Ola Bengtssons tid var 24 tunnor spannmål samt 37 kronor och 75 öre.

Ramstorp 1 B fick Påhl Månsson kontrakt på 1829 med en kontraktstid på 30 år. De första fem åren skulle han erlægga

Contract för Arbets-Torpare.

12. Albjershus
 Till Torparen *Nils Olsson*
 öfverlåter Jag på *helt 30* år, ifrån den 25:te Mars 1831. samt till
 samma tid år 1861. Mitt under Trolleholms Fidei-Commiss Egendom lydande
 In *Torrens* Gräse Arbets-Torp, No 1 *Albjershus* beläget i Mal-
 mhus Län, Önsd Hårad och *Torlösa* Socken, med en Jordtygd af
14 Tunneland, och *2* Kappeland, samt efter Begravning
 befallighet utgör *1/2* Tunneland och *1/2* Kappeland, jemte
 rättighet till mullbete på *Torlösa* *Paladsmark* för des Winters
 födde Kreatur, samt åtnjutande af den Torpen tillagda årliga Eldebrand, hvilken, efter
 sedd utvisning, genast bär afhämtas, emot följande öfverenskomne villkor:

1:o. Arbetsfplidigheten af detta Torp beräknas efter *ärligen* af
 Karledagsverken och *2* Dagskörslor af hvarje Begravnings-Torpari i Tunne-
 land, Torpen tillhörigt; *Och kommer alltså af detta*
Torp sedan frihetsåren tilländalagut eller
ifrån och med den 25:te Mars 1836 ärligen
utgöras Ett handrade Trettio / 130 / Kar-
ledagsverken, och Tre Dagskörslor, med
3 Dagverken i Veckan första hälften och
2 - 8 i den första hälften af året, allt
efter den Budförel som Torparen hvarje
år den 1. April meddelas,

alle på egen kost; hvarförrutan Åboen ärligen skall utgöra, i tour med de öfrige Tor-
 parne på Godset *En / 1 / Rid och En / 1 / Dräcka, Åwengens Spånad af Tva / 2 /*
Marker Fågel, eller Tva / 4 / Marker Blånor, eller ett / 1 / Marker Stådesfågel.
 — Erfordras ej fulla antalet af Dagverken och Körslor som sålunda äro för året
 bestämda, så komma desamma wid årets utgång att afskrifvas och såsom utgjorde anses.

2:o. Från och med den 1:ste April och sedermera följande, kommer
 af detta Torp att ingådras det Höstnadsarbetet wid Trolleholms Österg, som hwar till
 gjorts af ett Hoppert-Demman på Skogbo-Godset, och bestående af följande skuldiga
 heter, neml: 1:o) att wid Potatoesplanteringen, Rensningen och Uppgrävningen bestrida
 Arbetet med *Ennå* Smådagverken om dagen; — 2:o) att afgräsa Gräset och be-
 strida *Ennå* *2* *Permit* af detta Contract *afven*
Arbetet och utskätsa drivkraften och hället,
utan

6 tunnor och 11 $\frac{3}{4}$ kappor spannmål, de nästa fem åren 10 tunnor och 28 $\frac{1}{2}$ kappor och de återstående 20 åren 17 tunnor och 33 $\frac{1}{4}$ kappor. Kontraktet transporterades på sonen Sven Pålsson, som erhöll nytt kontrakt 1859 på 12 år mot ett arrende av 27 tunnor samt 37 riksdaler och 75 öre. Ny kontraktstid löpte från 1882 på 10 år med samma villkor. Ombyggnad var då nödvändig, och i samband med detta sammanslogs hemmansdelarna 1 A och 1 B. Sven Pålsson var äldst, och det blev han som fick stanna kvar. Sammanslagningen ägde rum 1876.

Gryttinge by uppmättes 1821 och enskiftades året därpå. Bl.a. skulle alla de gatuhus, som låg öster om landsvägen på Gryttinge inägor, flyttas ut till hemmanens utmarkslotter. Husmännen skulle uppodla dessa inom 6 år. Under denna tid skulle ingen avgift utgå. Åbyggnaderna på de enskiften, som flyttades ut, skulle uppföras på ägarens bekostnad. Farmbildningen var alltså klar 1822.

Arrendet för t.ex. Gryttinge nr 4 var under de första fem åren lågt för att där- efter öka betydligt. Vid skiftet var Per Persson d.ä. åbo, men kontraktet utfärdades på Pål Persson med kvarboenderätt. 1835 bodde han med sin hustru, 3 barn, 2 drängar, 1 piga och 1 flicka samt en inhysesfamilj bestående av en änka med tre barn på Gryttinge nr 4. Arrendet utgjordes av 36 tunnor spannmål, och jordmänen klassades som gammal och god jord men något stenbunden. Han dog 1852, och hans änka Pernilla Jönsdotter erhöll kontraktet till nästa fardag, då dottern Sissela medförde detsamma i hemgift. Hennes son Nils Jönsson var skriven som arrendator från 1881. Arrendet utgjordes före 1881 av 13 kronor per tunnland. 1881-1891 uppgavs arealen vara ca 45 tunnland, och arrendet fast-

ställdes till 298 kubikfot spannmål, vilket efter omräkning enligt det senaste i länet fastställda 10-åriga medelmarkegångspriset motsvarade 666 kronor och 50 öre. Till följd av att han bodde kvar efter skiftet fick Pål Persson inga nya hus utan fick nöja sig med de gamla. Då dessa var avsedda för 2 åboar, var de större än de nyuppförda. Vid synen 1841 yttrade förrättningsmannen att alla åbyggnaderna var så gamla och dåliga, att det var lönlöst att reparera dem. En nybyggnad skedde 10 år senare och insynades 1853. Vid syn 1871 konstaterades att alla åbyggnaderna var i gott skick förutom ett tak, som syncförrättarna dock ansåg skulle hålla i ytterligare 1 år. Dessutom var stängsel samt yttre och inre rågångar inte i lagligt skick, men eftersom kreaturen hölls bundna gjorde detta inte så mycket. Det föll alltså på både jordägaren och arrendatorn att stå för åtgärderna av bristerna.

Utvecklingen för torparna

Genom enskiftet kom sju torp att odlas på Östraby utmarker varav Albjerhus nr 3 och 4 var två. 1831 erhöll alla torpen 30-åriga kontrakt. Arrendet skulle utgå med 26 mandagsverken och 2 dagskörslor för varje sexgradigt tunnland. Årligen skulle dessutom 1 rid- och 1 oxäcka utföras samt spånad. Dagsverkena skulle till större delen utgå under sommaren. Hoveriskyldigheten upphörde för några torp helt och hållet, för andra kvarstod endast potatisodlingen. Torpen erhöll eldbrand samt bete för så många kreatur som de kunde föda under vintern. Utskylderna för torpen nedsattes 1870 med ca 25 %, och en del mandagsverken byttes ut mot kvinnodagsverken, varjämte de förstnämnda löstes med 75 öre per st. Lös-

ningspriset höjdes 1878 till 1 krona och 25 öre. 1881–1891 sattes arrendet för alla dessa torp i penningar eller spannmål efter markgång, så att de därefter mer kom att likna arrendegårdar.

På Albjershus nr 3 fick Per Nilsson ett 30-årskontrakt. Det stipulerade att det var fritt för odling och uppförande av byggnader under fem år. Därefter skulle 117 mandagsverken och 9 dagskörslor erläggas. På Albjershus nr 4 satt Jöns Persson, som efter frihetsåren skulle göra 193 mandagsverken och 15 körslor. Han blev utfattig, och Ola Pettersson övertog stället 1838. Nr 3 och 4 sammanslogs 1861, då Sven Jönsson blev torpare, och han skulle göra 312 mandagsverken och 24 körslor. Han efterträddes 1866 av sonen, som i sin tur avstod till Måns Olsson 1869. Denne fick nytt kontrakt 1870 med nedsatta villkor eller 208 karldagsverken, 36 kvinnodagsverken och 16 dagkörslor. Karldagsverkerna kunde lösas med 156 riksdaler till 1876, varefter lösen utgick med 1 krona och 25 öre per st. eller 260 kronor. Samme man fick nytt kontrakt 1881 på 10 år med 312 kronor för den odlade jorden (12 kronor per tunnland); fäladen var fri till odling upp till 2 tunnland om året, varefter den ansågs värd 8 kronor tunnlandet. 1883 kom en ny arrendator, Nils Pettersson, som fick förlängning 1891–1900. Villkoren var desamma som för det gamla arrendet: 312 kronor plus 15 % förhöjning samt 152 kronor för 19 tunnlands nyodling, summa 510 kronor och 80 öre.

De 1831 uppförda husen bestod av 4 små och smala längor. 1869 uppbyggdes torpen på nytt. De bestod då av boningshus på 32×12 alnar och 2 uthuslängor på 32×14 alnar. Boningshuset och stallet, som arrendatorn inte mäktat underhålla, reparerades grundligt 1903.

Slutsatser

Av denna rapsodiska genomgång synes man kunna dra slutsatsen att storgodset Trolleholm släpade efter i välståndsutveckling, vilket sammanfaller med Fridlitzius bedömning att bondeägda gårdar hade en bättre utveckling än storgodsen under 1800-talets första hälft. Någon märkbar förbättring för arrendatorer och torpare under Trolleholm skedde knappast förrän under senare delen av 1800-talet.

Källor och litteratur

- De la Gardieska arkivet, Lunds Universitetsbibliotek, Bihang till Onsjö Contract-Commitéens Berättelse till Malmöhus Läns Kongl. Hushålls-Sällskap år 1837.
- Torrlösa kyrkoarkiv, Landsarkivet i Lund.
- Trolleholms godsarkiv, Landsarkivet i Lund, serienam C1–C3, H6.
- Gunnar Fridlitzius, Population, Enclosure and Property Rights, ur Economy and History XXII: 1, Lund 1979.
- Erik Sommarin, Ur skånska jordbrukets historia från 1800-talets början till 1914, Lund 1938.
- Carl Trolle Bonde, Trolleholm Förre och Nu, del I–IV. Lund 1905.

Bonden som köpte ett slott

Av Birgitta Nilsson

Kadettvägen 3, 237 32 Bjärred

Ett uppmärksammat fastighetsköp vid slutet av 1800-talet har broderats ut i folktraditionen och blivit en känd anekdot. Med hjälp av arkivaliskt källmaterial berättas här den verkliga historien om köpet av Borgeby slott.

En bonde blir slottsägare

Det berättas att Borgeby slott utauktionerades 1887. Till auktionen kom även en enkelt klädd bonde. Han såg så enkel ut, att han inte fick placera häst och vagn i stallen utan vid ett träd på borggården. Hur köpet gick till berättar Borgebyborna fortfarande om.

Man började budgivningen, och bonden bjöd, och till slut ville ingen bjuda högre. Klubban föll och auktionsförrättaren påpekade lite snorkigt att det var kontant betalning. Bonden gick då till sin vagn, hämtade en tornister¹ och plockade upp den ena sedelbunten efter den andra och betalade slottet kontant.

Bonden hette Lars Pehrsson och kom från Högestad, där han var känd som »Rige Lars Pehrs».

Nu gick det inte till riktigt så som myten berättar. Bonden köpte slottet, men betalade inte kontant. Om han plockade upp pengar ur tornistern, var det säkerligen handpenningen! I köpbrevet står det så här:

»/. . / 2° Köpesumman är öfverenskommen till Tvåhundratrettiotvåusenfemhundra /232,500/ Kronor, hvaraf Etthundratusen /100,000/ Kronor betalas vid tillträdet och resten efter Sex /6/ månaders uppsägelse, dock sålunda att ej mer än en fjerdedel får uppsägas på en gång och sedan ingen uppsägelse få ega rum förrän att

sex /6/ månaders tid förflyter emellan hvarje afbetalning; för dessa afbetalningar utfärdar köparen vid tillträdet behöriga köpeskillings-reverser, ställda till säljaren eller [. . .] och löpandes med fem /5/ procent årlig ränta samt med inteckningsrätt i den försålda fastigheten, sedan säljaren med gravationsbevis styrkt att egendomen är fri från andra gravitationer än sådana, som köparen sig ikläda. / . . /»²

Det finns ingen auktionsannons, och det sägs inget om en auktion i köpbrevet. Troligen var det en vanlig försäljning, och bonden kom till visningen. Det påstås också att köpet ägde rum 1887, och jag tror att detta beror på en sammanblandning. En annan stor gård i Borgeby – Löddesnäs – utaktionerades i januari 1887! Köpbrevet för Borgeby slott är daterat den 31 maj 1886.

Vem var Rige Lars Pehrs?

Han föddes 1822 på Hagestad nr 25 i Löderups socken på Österlen, en gård, som i flera generationer brukats av hans förfäder. Föräldrarna dog när Lars var i 10-årsåldern, och han växte upp hos sin morbror på Hagestad nr 15. År 1843 tog Lars Pehrsson hand om fädernegården och köpte ut syskonen. I föräldraarvet ingick även Hagestad nr 26 och 64.

Han gifte sig 1844 med Elina Persdotter, född 1825 på Löderup nr 18. De fick

Borgeby slott år 1909. Foto Lina Jonns Eftr. Kulturen.

sonen Per 1844 samt döttrarna Mätta (kallade sig senare Martha) 1851 och Hanna 1866. Lars var kyrkvård i många år.

Historierna om hur Lars blev rik är många, bl.a. att han hittade en kista med guld nergrävd på gården.³ Han påstods också ha blivit rik genom vrakplundring. Om detta är sant eller ej går inte att bevisa. Troligen blev han rik genom att han var en framsynt bonde, som inte var rädd för att pröva nya metoder och grödor.

Många sådana kom ju på 1800-talet, t.ex. dräneringsteknik, mörgel, täckdikning, konstgödsel, cirkulationsbruk, maskiner, raps, foderväxter. Det innebar att färre kunde försörja fler på mindre jord.

Han utvidgade sina ägor med Hagestad nr 18, nr 62 och nr 58 och köpte även gårdar på spekulation, dvs. han köpte billigt och sålde med förtjänst någon tid senare.

På nr 18 byggde han en väderkvarn, som gav goda inkomster. Gårdarna i Hagestad hade andel i Hagestads mosse.

I motsats till de andra bönderna sparade Lars Pehrsson torven, tills den kunde säljas med bra förtjänst, när behovet av bränsle ökade i början av 1880-talet. Vid ett tillfälle var ett parti sjöskadad vicker till salu. Ingen annan vågade köpa den, men Lars Pehrsson vågade. Vickern visade sig vara grobar, och han fick god avkastning och kunde sälja med god förtjänst.

Lars Pehrsson var alltså en klok och duglig bonde, som inte var rädd att pröva nya idéer. Han var också mycket ekonomisk och brydde sig inte om att klä sig fint. Han lär ha sett ut som en luffare i träskor och enkla kläder.

År 1873 köpte han Espingegård i Hurva socken till sonen Per, och samma år fick dottern Martha 49 000 kronor⁴ i hemgift, när hon gifte sig med handlanden i Stora Köpinge Carl Alfred Davidsson. Per dog i Lund 13.6.1922 ogift, men Martha fick två barn, sonen *Carl Johan* Lars 1875 och dottern *Elin* Alfrida 1874. Dottern gifte sig med kyrkoherden i Borgeby och Löddeköpinge Nils Zaff. En tragedi drabbade familjen 1883, när Davidsson av okänd anledning begick självmord genom att skjuta sig. Martha och barnen flyttade till Lund, där hon avled 15.4.1920.

År 1888 avled Elna Persdotter, och Lars Pehrsson flyttade tillbaka till Hagestad. Innan året var slut, hade han gift om sig med en av gårdens pigor, Mätta Månsdotter, född 1865 i Wanneberga. De fick inga barn. Lars Pehrsson avled 1896. I testamentet låter han hustrun få Hagestad 45, som de köpt gemensamt under äktenskapet, men hon får inte något av boets »öfvriga fasta och lösa egendom».⁵ Den tillföll hans barn. Boets behållning var 24 290 kr och 21 öre. Nr 25, 26 och 18 hade sonen Per fått överta före faderns bortgång.

Då första hustrun Elna avled 1888,

ärvde yngsta dottern Hanna Borgeby slott mot att hon betalade sin syster 100 000 kr.⁶ Hanna gifte sig 1907 med konstnären och författaren Ernst Norlind.

Avslutning

Jag tycker det är viktigt att försöka ta reda på hur det verkligen gick till, om det finns ett korn av sanning i en myt eller om det är fantasi helt och hållet. Berättelsen om att Lars Pehrsson köpte slottet kontant fann jag osann. Han betalade troligen handpenningen kontant, men tog lån, som de flesta andra fick göra. Slottet kom alltså i familjens ägo, när Lars Pehrsson köpte det 1886, och Hanna blev ägarinna genom morsarv. År 1886 var det en sensation att en bonde kunde köpa ett slott. I folkmun har historien broderats ut och gjorts mer spännande. Jag har tittat igenom Sydsvenska Dagbladet och Lunds Veckoblad för tiden januari-maj 1886 och inte hittat någon auktionsannons. Köpebrevet nämner inte heller något om en auktion, vilket nämns i andra köpebrev, t.ex. för Löddesnäsgråden året därpå.

Noter

¹ Det finns flera versioner av var han hade pengarna.

² Borgeby slottsarkiv. Mapp »Diverse».

³ Löfström, sid. 41 f.

⁴ Summan kan t.ex. jämföras med en årslön för en major, som år 1875 var 4 050 kr.

⁵ LLA: Ingelstads och Järrestads domsaga FII: 22, bouppteckning VT nr 5.

⁶ LLA: Ingelstads och Järrestads domsaga FII: 13, bouppteckning HT nr 1.

Källförteckning

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund:

Kyrkoarkivalier:

Borgeby AI: 16

Hurva AI: 11,

Löderup AI: 7-22, C: 2, SCB födda och döda 1860-97,

Stora Köpinge AI: 25, SCB födda 1874,

Häradsrättsarkiv:

Ingelstads och Järrestads domsaga: FIIa: 13

HT1, FIIa: 22 VT5,

Ingelstads häradsrätt: Supplement nr 35, AIIa: 11,

Borgeby slottsarkiv:

Mappar: Diverse

Tryckta källor och litteratur

Carlquist, G.: *Lunds stifts Herdaminen. 4. Torna kontrakt*. Lund 1952.

Lagerqvist, L. O. och Nathorst-Böös, E.: *Vad kostade det?* Stockholm 1984.

Löfström, F.: *Kring Sandhammaren*. Lund 1977.

Svensson, S.: *Från gammalt till nytt på 1800-talets svenska landsbygd*. Lund 1977.

Skånes Arkivförbund – nytt centrum för skånska föreningsarkiv

Sverige är ett föreningsrikt land. Man räknar med att det idag finns ca 200 000 föreningar i landet och att varje svensk är med i fyra föreningar. Människor har i alla tider slutit sig samman till hjälp för sig själv och andra, men i Sverige tycks vi ha en tendens att vilja göra det i mer formell form med stadgar, medlemskap och vald styrelse.

Under 1800-talet började, främst i städerna föreningar bildas – nykterhets-sällskap, läseföreningar, skarpskytteföreningar, reformföreningar, fruntimmersföreningar osv. – ofta med ädla ändamål som främjade nykterhet och kunskap bland arbetarbefolkningen, hjälp åt fallna kvinnor och fattiga barns fostran och beklädnad. Av medlemsliggarna framgår att medlemmarna huvudsakligen tillhörde de bättre bemedlade i samhället.

Från mitten av 1800-talet växer så ett nytt föreningsliv fram som rekryterar medlemmar ur de breda folklagen, ett föreningsliv vilket till en början stod i opposition mot det bestående samhället, mot kyrka och stat. De tre stora folkrörelserna – frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen växte sig i

nämnd ordning starka under det sena 1800-talets stora samhällsomvandling. Urbaniseringen och den kapitalistiska ekonomins framväxt ledde till stora sociala förändringar, och allt större skaror av torpare, arbetare, lägre tjänstemän osv. stod utanför politiskt inflytande. Men i de framväxande folkrörelserna fann dessa människor en ny social gemenskap, där alla medlemmarna var lika mycket värda. Här kunde man göra sin stämma hörd oavsett kön och ekonomisk status. Genom folkrörelserna myndiggjordes och synliggjordes de breda folklagen, och arbetet inom folkrörelserna bidrog till att förändra samhället i demokratisk riktning.

Gemenskap och identitet

I föreningen gavs medlemmarna en grupp-tillhörighet och identitet. Denna identitet markerades utåt bl.a. med hjälp av föreningens samlingstecken – fanor och standar vilka bars främst i ledet, antingen man var ute för att demonstrera eller var på väg till söndagens utflykt. Varje förening med självaktning skulle ha sitt samlingstecken, vilket medfört att vi i Sverige har flest bevarade fanor och standar i Europa.

Än i dag har föreningslivet stor betydelse för identitet och gemenskap. I små

samhällen är ofta föreningsverksamheten det som håller en bredare social gemenskap vid liv. Vanligtvis är det idrottsföreningen som kan samla hela byn, och ge byn ett ansikte utåt. De årligen återkommande föreningsarrangemangen som hembygdsföreningens midsommarfirande, idrottsföreningens »loppis», Folkets Hus julmarknad osv. är tillfällen då man kan träffas och umgås över sociala gränser och åldersgränser.

I dag växer också nya föreningar fram för att ta över verksamhet som vi under efterkrigstiden vant oss att se som samhällelig service. Under första hälften av 1900-talet drevs mycket av denna verksamhet i föreningsform. Daghem och barnkrubbor drevs av föreningar, arbetsstugorna, som var dåtidens fritidshem, likaså. Husmodersföreningar och Vita Bandet stod för hemsamarittjänst, Röda Korset drev folktandvård, sjuk- och begravningskassor stod för en del av den sociala tryggheten, vatten kom genom vattenföreningens ledningar och ljuset kom från elföreningens lilla kraftverk. Efter en kort historisk parentes har pendeln svängt, och allt fler av dessa uppgifter läggs nu åter ut på föreningar och privata entreprenörer.

En viktig del av vår historia

Handlingar från folkrörelsernas och föreningslivets verksamhet är betydelsefulla källor både till den nationella och lokala historien. Även den personhistoriskt intresserade har här mycket att hämta, så kan t.ex. släktforskaren, om han har tur, i de äldre utförligt förda diskussionsprotokollen få veta vad farfar och gammelmormor tyckte och tänkte i olika frågor.

Det är alltså viktigt att dessa föreningshandlingar bevaras för eftervärlden och

görs tillgängliga för forskning. Att spara eller inte spara på »gamla papper» är upp till varje förening att avgöra eftersom det idag inte finns någon lagstiftning som värnar om denna viktiga del av vårt kulturarv. Ointresse, brand, fukt och möss har gjort att stora delar av föreningslivets historia redan gått förlorade under det gångna seklet. Men framsyftet och insikt om den egna verksamhetens betydelse har också räddat åtskilligt material.

Det första arkiv med inriktning på bevarandet av folkrörelsematerial var Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek som grundades i Stockholm redan 1902. Under årens lopp har föreningshandlingar också lämnats in till riksarkivet, till våra landsarkiv, till kommunarkiv, museer och bibliotek. En mer systematisk insamling och dokumentation kom småningom igång, då regionala och lokala folkrörelse- och arbetarrörelsearkiv växte fram efter andra världskriget.

Skånes Arkivförbund

Idag finns i Skåne 11 aktivt arbetande lokala arkiv, men först 1993 fick denna sydliga landsdel en regional organisation, då Skånes Arkivförbund bildades. Förbundet ska fungera som ett samarbetsorgan för de lokala arkiven och som ett service- och rådgivningsorgan för föreningslivet i Skåne i arkivfrågor. En av huvuduppgifterna är att verka för att landskapets historia dokumenteras, och främst då föreningslivets historia. Det kan ske genom inventering och insamling av arkivmaterial, fotografier m.m., minnesinsamlingar, intervjuundersökningar osv. Förhoppningsvis kommer en del av detta arbete att ske i samarbete med föreningslivet, andra kulturinstitutioner, universitet och högskola. Den kunskap

som härigenom vinnas kommer sedan att förmedlas genom publikationer, utställningar, seminarier etc. Ett första viktigt steg för att underlätta forskningen i Skånes folkrörelschistoria blir att skapa ett gemensamt arkivregister eller beståndsöversikt över det redan insamlade arkivmaterialet.

Det ökande intresset för den lokala historien gör att gamla föreningshandlingar som legat i byrååldor, i källare och på vindar nu kommer fram i dagens ljus. Man bör sträva efter att detta arkivmaterial kan bevaras för framtiden i lokala arkiv, nära och lättillgängligt för de lokalhistoriska forskarna. Skånes Arkivförbund kommer främst att inrikta sig på att ta

emot arkivmaterial från läns- och distriktsorganisationer, men även lokalt arkivmaterial som man inte kan hitta annan bertryggande förvaring för.

Skånes Arkivförbund har sitt kontor och arkivlokaler i Landsarkivets nya depå på Gastelyckan i Lund. I denna depå förvarar Landsarkivet nu bl.a. arkiv från företag och föreningar. Då Skånes Arkivförbund kommer att förvara det regionala föreningslivets handlingar på samma ställe, och dessutom har möjlighet att låna in lokalt arkivmaterial, kommer här att finnas goda förutsättningar att göra djupdykningar i det icke-offentliga arkivmaterialet.

Eva Sjögren

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* (1868–1873), *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* (1874–1880), *Skånska samlingar* (1894–1897) samt *Historisk tidskrift för Skåneland* (1901–1921).

1961 började föreningen utge *ALE, Historisk tidskrift för Skåneland*. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till redaktören, arkivarie Bengt Danielson, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1994, 100 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren, arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., landsarkivarie Anna-Christina Ulfspärre, Lund, v.ordf., arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, v.sekr., arkivarie Göran Larsson, Lund, skattmästare, samt professor Hans Andersson, Lund, professor Björn Berglund, Lund, arkivarie Bengt Danielson, Lund, docent Siegrun Fernlund, Asmundtorp, högskolelektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjärdís Kristenson, Lund, professor Lars Larsson, V. Nöbbelöv, docent Nils Lewan, Lund, länsmuseumschef Monika Minnhagen-Alvsten, Kristianstad, länsmuseumschef Bengt-Arne Person, Varberg, länsantikvarie Björn Petersen, Halmstad, docent Anders Salomonsson, Lund, docent Sten Skansjö, Lund, länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE

UTGES AV DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA

OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING

OCH LANDSARKIVET I LUND.

Innehåll

LARS LARSSON De äldsta boplatsslämningarna i Sydsverige

2

ANNA CHRISTINA ULFSPARRE 1800-talets Trolleholm ur de
underlydandes synvinkel

17

BIRGITTA NILSSON Bonden som köpte ett slott

26

Aktuellt om arkivaliskt

Skånes Arkivförbund – nytt centrum för skånska föreningsarkiv

30

Vinjetten på framsidan återger det första tecknet – en f-run – i
runhandskriften av den medeltida Skånelagen, som var gällande i
Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm.